

20ste jaargang

nummer 8

augustus 1984

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

30ste Jaargang
nummer 8
september 1984

**Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.**

Theo Maassen

30ste Jaargang
nummer 8
september 1984

DAAD
EN
GEDACHTTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11, 8232 BD Lelystad
Postgiro 307695

' STRUIKELEN OVER GROTE MELOENEN '

Een kleine eeuw geleden al verkondigde men het van de daken: 'Er bestaat, zo wij in onze maatschappij nog van klassen kunnen spreken, geen klassenstrijd, maar klassenharmonie. Er zijn weliswaar kleine belangenverschillen, maar dat is dan ook alles. De theorie van de klassenstrijd is volstrekt onjuist; zij die van klassenstrijd spreken zijn of wel misdadige elementen, of wel 't slachtoffer van een dwaling.' Sinds de tweede wereldoorlog zijn dergelijke spreekkoren nog luider dan ooit tevoren aangeheven en is men niet moede geworden de zogenaamde 'theorie van de klassenstrijd' een 'verouderde theorie' te noemen.

Maar er bestaat helemaal geen 'theorie' van de klassenstrijd. De worsteling tussen de klassen, verre van 'grauwe theorie' te zijn, is doodgewoon een feit. Het is een feit, dat zichtbaar is voor iedereen, die onbevooroordeeld, zonder oogkleppen of zonder, gelijk een struisvogel, de kop in het zand te steken, dagelijks kan worden waargenomen. Natuurlijk kan er op dat feit een theorie worden gebaseerd. Maar dat is geen theorie van de klassenstrijd, maar een theorie omtrent de maatschappelijke ontwikkeling.

In géén westeuropees land zijn de klassentegenstellingen, waaruit de klassenstrijd voortspuit, duidelijker dan in Engeland en in geen enkel westeuropees land kan het bestaan van de klassenstrijd zo duidelijk worden gekonstateerd als daar. Het is, zoals het woord reeds aangeeft een strijd tussen de arbeidersklasse aan de ene kant, de heersende klasse, haar regering en haar onderdrukingsapparaat aan de andere kant. En geen van de beide kampen laat zich in deze strijd onbetuigd. De regering voert, uit naam van de klasse die zij vertegenwoordigt, de strijd minstens zo fel als de arbeiders het van hun kant doen. En dat alles is in 't oudste kapitalistische land ter wereld dermate vanzelfsprekend, dat dáár het feit nauwelijks bemanteld wordt en er maar weinigen zijn die de klassentegenstellingen en de klassenstrijd pogen te ontkennen.

Het gehele Britse openbare leven, al datgene wat men 'de politiek' pleegt te noemen, staat in Engeland in het teken van de klassenstrijd. Al te ver willen wij niet in het verleden teruggaan, maar men behoeft slechts naar de diverse Britse kabinetten te zien die sinds de tweede wereldoorlog zijn opgetreden, om te konkluderen, dat zij, of ze nu door de Labourpartij dan wel door de Tories werden gevormd, steeds krachtiger tegen de Britse

arbeidersklasse front hebben gemaakt. Om een paar voorbeelden te noemen: mevrouw Barbara Castle, minister in het door Harold Wilson geleide Labour-kabinet bereidde een wetgeving voor, die 't 'euvel' van de 'wilde' stakingen moest beteugelen; de Conservatief Heath kwam met zijn wet op de Industriële Verhoudingen, die een getrouwe kopie van Barbara's plannen was; de Labour-premier Callaghan voerde een wanhopige strijd tegen het 'secondaire posten'.

Van alle na-oorlogse Britse regeringen heeft die van mevrouw Thatcher de krijgstrompet het luidst laten klinken. De 'ijzeren dame' werd ze genoemd, die aan de Britse arbeiders wel eens even haar ijzeren vuist zou laten voelen. Zij zou de zaken doortastender aanpakken dan de slappe Heath en de nog slappere Callaghan en een nederlaag tegen de verenigde krachten van mijnwerkers, spoorwegpersoneel en dokwerkers, zou h aar niet overkomen. Zo althans liet zij weten aan ieder die het maar horen wilde. Zij zou eindelijk eens orde op zaken stellen in Groot-Brittanni  en 'kompromissen' behoefde van h aar niemand te verwachten.

In 'volle wapenrusting' is zij een paar jaar geleden uitgereden. Tot op het moment dat wij deze regels schrijven (de lezer zal bemerken dat wij de uiterste voorzichtigheid betrachten, en dat bepaald niet voor niets) is zij nog niet verslagen, zoals destijds haar partijgenoot Heath, maar zij heeft al wel een reeks nederlagen geleden en een overwinning is haar nog niet beschoren geweest, behalve dan die in een b u i t e n l a n d s e oorlog. De populariteit die haar dientengevolge tijdelijk ten deel viel heeft zij inmiddels al weer grotendeels verloren. De Britse economie, die zij wilde opvijzelen door de werkende klasse de broekriem zo strak mogelijk te laten aanhalen, heeft bitter weinig van haar economisch beleid kunnen profiteren en van haar 'ijzeren vuist' hebben de arbeiders zich niets aangetrokken. Na in de loop der jaren over 'de ene bananenschil na de andere te zijn uitgegleden' is het thans zo ver gekomen, dat zelfs een van de staatssekretarissen in haar kabinet heeft moeten vaststellen:

"Het heeft niets meer met uitglijden over bananenschillen te maken, het lijkt meer op struikelen over grote meloenen".

Maar desondanks: er kan niet worden ontkend, dat mevrouw Thatcher, welke enormiteiten zij zo al ten beste heeft gegeven en welke bokken zij zo al mag hebben geschoten, voor de klassenstrijd beter is toegerust dan wie van al haar voorgangers ook. Niet doordat zij beschikt over meer kennis of inzicht. Verre van dat. Wat dat betreft steekt zij met haar geborneerdheid nog ongunstig af bij de toch ook niet al te snuggere Ted Heath. Maar mevrouw Thatcher onderscheidt zich door het bezit van een onmiskenbaar politiek instinkt, door de gave op het laatste nippertje feilloos aan te voelen, wat zij zich w el en wat zij zich niet kan permitteren.

Heath schreef, toen hij zich in 1974 met een grote mijnwerkersstaking gekonfronteerd zag, vervroegde verkiezingen uit. Mevrouw Thatchet heeft er niet over gepeinsd om zoiets te doen. Attlee (en op wat beperkter schaal ook Callaghan) hebben 't leger ingeschakeld toen zij akties van transportarbeiders en dokwerkers de kop wilden indrukken. Mevrouw Thatcher heeft met de gedachte gespeeld en ook publiekelijk over de m o g e l i j k h e d e n daarvan gesproken. Maar ze heeft het niet gedaan. Ze moet begrepen hebben, dat zoiets, in de gegeven situatie van gelijktijdige stakingen van mijnwerkers, dokwerkers en zeelieden (en met een op het nippertje voorkomen spoorwegstaking) niet anders zou betekenen dan 'de rode lap voor de

proletarische stier'. Ze moet - en terecht denken wij - gevreesd hebben, dat het effect van de noodtoestand en militair ingrijpen nu net precies geleid zou hebben tot een herhaling van wat Heath is overkomen. De verschijning van troepen in de lam gelegde Britse havens zou de verdeeldheid binnen de Britse arbeidersklasse met één klap veel geringer hebben gemaakt. Nog meer categorieën arbeiders zouden zich - wellicht - in de strijd hebben geworpen. De mogelijkheid alleen al moet voor de 'ijzeren dame' zoiets als een 'nachtmerrie' hebben betekend. Gevolg: de strijd is nog altijd onbeslist.

Er mag worden aangenomen, dat - Thatcher's afkeer van compromissen ten spijt - er een 'patstelling' zal ontstaan die tot compromissen noopt. Nadien zullen nieuwe bananenschillen en nog grote meloenen op het pad van Margaret Thatcher worden gestrooid. Want de klassenstrijd gaat onverminderd door. De burgerlijke Franse historicus Guizot wist het al in het midden van de vorige eeuw, toen hij de adellijke tegenstanders der bourgeoisie toevoegde.

"Uw woorden zullen een bespotting zijn, uw daden niets dan afgedwongen concessies van twijfelachtige waarde. De revolutionaire passie zal u trotseren zodra zij het durft, zal in het geheim groeien als zij u nog vreest en zelfs dan, nog wachtende tot ze uitbarst, zal zij de bodem onder uw schreden doen trillen."

Dat de Britse arbeiders er minder op uit zijn de positie der heersenden aan te tasten dan wel hun eigen positie te verdedigen, zodat minder van hun 'revolutionaire passie' kan worden gesproken dan van een 'revolutio-nair effect van hun optreden op de lange duur, verandert nauwelijks het feit, dat de woorden van Guizot voor mevrouw Thatcher, voor haar regering en de Britse heersende klasse lijken te zijn geschreven.

=====

OVER EEN POVERE EN OVER EEN WEZENLIJKE

KRITIEK OP DE SOCIAAL-DEMOKRATIE

Slot.

Want in ditzelfde fatale teken staat uw oppositie als de vroegere: dat ge het in uw 'demokratische' partij niet winnen kunt...

J. Saks over de 'linkse' oppositie binnen de SDAP in het begin van de jaren '30 in het maandblad "De Nieuwe Weg", 6e jrg. (1931), nr. 2, blz. 42.

In het zesde en laatste hoofdstuk van *Het verbleekte ideaal* treft men al evenmin als in de vijf voorafgaande ook maar iets aan van datgene wat wij in onze eerdere uiteenzettingen de **w e z e n l i j k e** kritiek op de

sociaal-demokratie hebben genoemd 1). Doch ook dat wat wij voor een p o - v e r e kritiek houden wordt in het slotopstel van de genoemde bundel niet meer dan stiefmoederlijk behandeld. Het gaat in die laatste acht bladzijden van 't door ons behandelde boekje over de lotgevallen van het tweede Sociaal-Democratisch Centrum in de PvdA 2), het gaat niet of nauwelijks over het onderscheid tussen dit SDC en de meerderheid dier partij. Het korte stuk beschrijft niet zozeer de i n h o u d van de zogenaamde 'linkse' kritiek, dan wel wie de zogenaamde 'linkse' critici waren en hoe het hun is vergaan.

Wat betreft het eerste, het onderscheid tussen het SDC en de rest van de partij, het is niet verwonderlijk dat de lezer daaromtrent niets tastbaars verneemt. Uit de tekst blijkt namelijk terloops, dat de leden van het genoemde centrum 't beginselprogram van de PvdA van 1947 voor een 'socialistisch' program hielden omdat daarin stond, 'dat de voornaamste produktiemiddelen gesocialiseerd moesten worden'. Uit de tekst blijkt voorts, dat zij van mening waren, dat 'de klassentegenstellingen slechts opgeheven kunnen worden volgens dit program', wat dus zeggen wil: door verwezenlijking ervan. Met andere woorden, er was van enig p r i n c i p i e e l onderscheid geen sprake. Wat het SDC aan de meerderheid van de PvdA verweet was n i e t , dat met socialisatie de loonarbeid en derhalve de meerwaardeproduktie allerminst wordt opgeheven, maar... dat de in beginsel aanvaardde socialisatie te weinig ernstig werd genomen. 't Program van '47 verkondigde nog, dat socialisatie de r e g e l zou zijn en dat het slechts bij u i t z o n d e r i n g zou gaan om enige beperking van de beschikkingsmacht van het ondernemerdom. Luttele jaren later bleek de officiële partijopvatting aldus te zijn dat er ' s o m s ' gesocialiseerd diende te worden en beschouwde de partij juist de socialisatie als iets dat bij uitzondering moest geschieden. Tegen die (gewijzigde) opvatting keerde zich het SDC. Evenmin als zijn voorganger, het SDC uit de tweede helft van de jaren '40, was het tweede SDC gekant tegen het beginselprogram van de PvdA; het pleitte er integendeel voor, dat men tot dat prgram zou terugkeren 3).

Wat 't lot van het (tweede) SDC aangaat, de door de partijleiding onophoudelijk gevoerde strijd ertegen is voor de auteur van het slothoofdstuk aanleiding geweest om zijn opstel de titel mee te geven van *Koude oorlog in de PvdA*. Die auteur is drs. Th. van Tijn, die in genoemd centrum, o.a. als mederedakteur van het orgaan *Socialistisch Perspectief*, een niet onbelangrijke figuur is geweest. Dat zijn titel onjuist is, dat er in de PvdA in de jaren '50 geen 'koude' maar een hete oorlog tegen de 'oppositionelen' aan de gang was, blijkt uit zijn eigen beknopte notities. Er werd tegen de leden van het SDC niet met het mes op tafel gestreden doch, naar hij zelf konstateert, 'met het mes op de keel'.

Het blote feit van deze hete oorlog beweest, hoezeer de verwachting, of liever de hoop der oppositionelen dat zij b i n n e n de PvdA een mogelijkheid tot aktievoeren zouden krijgen, of wel op z'n minst hebben en behouden, niet meer was dan een illusie; een illusie overigens die geruime tijd vóór de tweede wereldoorlog reeds als zodanig aan de kaak was gesteld. Immers, toen op het eind van de jaren '20 en in het begin van de jaren '30 zich in de toenmalige SDAP die oppositie aftekende die zich naderhand als OSP zou konstitueren, wees niemand minder dan Saks erop, dat zij niet aan het lot zou kunnen ontsnappen dat de eerste oppositie in de SDAP in 1909 in Deventer te beurt was gevallen, zodra zij haar pijlen in hoofdzaak op de eigen partij, in mindere mate of nauwelijks nog op andere 'linkse' orga-

nisaties of groeperingen zou richten.

Saks zette uiteen, dat de oppositie van Schmidt, De Kadt, v.d. Goes e.a. weinig van de meerderheid der SDAP te duchten had zolang zij, min of meer als bondgenoot van die meerderheid, tegen kleinere 'linkse' organisaties optrad, die - als gevolg van diverse omstandigheden - voor de partij gevaarlijker waren dan buitenstaanders als syndikalist en anarchisten in de jaren vóór Deventer. 'Pas wanneer ge', zo hield Saks de opposanten voor, 'uw externe tegenpartij minder afbreuk gaat doen dan uw interne ministerialistische' doemt 'voor u het gevaar van Deventer' op. En vervolgens karakteriseerde hij 'het verleden van de vroegere oppositie als het voorland van de nieuwe' 4).

De waarschuwing die Saks in 1931 tot de opposanten in de SDAP richtte zou men een kwarteeuw later letterlijk zo eveneens hebben kunnen richten tot de opposanten in de PvdA, georganiseerd in het Sociaal-Democratisch Centrum. De voorzitter daarvan, mr. B. van Tijn (géén familie van de gelijknamige drs. Th.) verklaarde tijdens een vergadering in het Amsterdamse gebouw De Leeuw, dat hij voor dit SDC 'een taak zag weggelegd om teleurgestelde communisten de weg te wijzen naar de PvdA' 5). Nu had het bonte gezelschap van Evert Vermeer en Koos Vorrink, ds. Banning, Joop den Uyl en Jacques de Kadt er natuurlijk weinig op tegen dat het SDC als 'makelaar' fungeerde als mensen inwoning zochten omdat ze niet langer onder één dak bleken te kunnen wonen met Paul de Groot. Maar dat 'makelaarschap', vonden ze, mocht niet zóver gaan, dat de 'makelaars' zich behalve hun - gewaardeerde - kritiek op de CPN, ook nog kritiek op de PvdA-koers 'aanmatigden' die 'de grenzen van het toelaatbare' overschreed. Die grenzen liepen precies zó als Saks zo'n 25 jaar tevoren had aangegeven.

Saks doorschouwde relatief vroeg en als een der eersten het in w e z e n burgerlijk karakter der sociaaldemocratie. Hij volgde van het begin af aan de burgerlijke ontwikkeling van de SDAP. Hij zag hoe zich aankondigende feiten tot zich voltrekkende en vervolgens tot voldongen feiten werden en hij kwam door zijn waarnemingen de wetmatigheid van het gebeuren op het spoor. Dientengevolge koesterde hij, ofschoon hij - kwestie van partikuliere smaak naar hij zelf toegaf - de werkzaamheid van de tweede oppositie met genoegen aanschouwde, niettemin over haar toekomst geen valse hoop. De opposanten in kwestie deden dat wél; drs. Th. van Tijn en de overige opposanten uit de tweede helft van de jaren '50 deden dat eveneens.

Natuurlijk was het allesbehalve toevallig, dat beider verwachtingen op exact dezelfde wijze werden beschaamd. Aan Schmidt, De Kadt, v.d. Goes en hun medestanders werd rond 1930 verweten dat zij 'een partij in de partij' vormden en om die reden niet langer in het grote geheel konden worden geduld 6). Op 3 juni 1959 publiceerde 't PvdA-bestuur een verklaring waarin het SDC eveneens 'een partij in de partij' werd genoemd en waarmee het lidmaatschap van de PvdA onverenigbaar werd verklaard met dat van bedoeld Centrum. Beschuldigingen die in 1909 te Deventer opgeld deden werden opnieuw gehoord toen ook de latere opposities hun 'Deventer' beleefden. De geschiedenis herhaalde zich tot tweemaal toe, omdat zij zich, gezien de historische ontwikkeling van de sociaaldemocratie, wel herhalen moest. Dat echter ontging zowel aan de opposanten die zich destijds rond het blad *De Fakkel*, als aan die welke zich later rond *Socialistisch Perspectief* hadden geschaard. Drs. Th. van Tijn, de redakteur van laatstgenoemd orgaan, mocht dan historicus van beroep wezen, van de tot dusver laatste oppositie gold in niet mindere mate hetgeen Saks indertijd van die andere konstateerde,

namelijk, dat 'historische kennis en inzicht niet haar sterke zijde bleken te zijn' 7).

Van grondig inzicht in de door Saks bij diverse gelegenheden naar voren geschoven feiten bespeurt men nog steeds niets in het, 22 jaar na de ondergang van het SDC verschenen laatste opstel uit *Het verbleekte ideaal*, ook al werd de auteur inmiddels hoogleraar in de sociale- en economische geschiedenis aan de Utrechtse universiteit. Anders dan Saks reeds de SDAP beschouwde, anders dan ieder die ooit *w e z e n l i j k e* kritiek op de sociaaldemokratie leverde, ziet prof. Van Tijn in genoemd stuk de PvdA tot aan het einde van de jaren '50 als een 'socialistische' partij, die eerst toen, door de aanvaarding van 't herziene beginselprogram, 'alle socialistische wortels afzaagde' 8).

Deze opvatting van de hooggeleerde beschrijver van de in de PvdA tegen het SDC gevoerde oorlog mag merkwaardig worden genoemd, omdat men zich terstond en onwillekeurig de vraag stelt, w á t hij toch wel voor het afzagen van dergelijke wortels mag hebben aangezien. Het program dat in 1959 werd herzien - het beginselprogram van de PvdA uit 1947 - was het program van een burgerlijke hervormingsbeweging die, zoals o.a. Banning verklaarde, 'een radikale democratie' nastreefde 9). De wortels daarvan konden naar verkiezing christelijk, humanistisch, ethisch of met het modewoord 'personalistisch', maar bepaald niet socialistisch worden genoemd. Weliswaar was die burgerlijke hervormingsbeweging, die formeel op 9 februari 1946 werd gesticht en als een 'nieuw begin' werd gepresenteerd 10), de voortzetting, zo men wil de erfgename, van de SDAP, van de vóóroorlogse sociaaldemokratie, maar wie in de geschiedenis van de sociaaldemokratie in het algemeen en in de partijgeschiedenis der SDAP in het bijzonder gaat graven, stoot evenmin op dat soort wortels, waarvan het bestaan door prof. v. Tijn, naar het ons voorkomt vrij klakkeloos, is aangenomen.

Waar men o.a. wél op stuit, is een uitspraak van Frank v.d. Goes waarmee hij, zowat driekwart eeuw geleden, het verschijnsel signaleert, 'dat men onder de naam van socialisme min of meer burgerlijke hervormingspolitiek voorstaat' 11). Het is een uitspraak waaruit v.d. Goes zelf, naar wij menen, geenszins de konsekwenties heeft getrokken of kón trekken, maar die ons niettemin omtrent 't wezen der sociaaldemokratie méér opheldering verschaft dan men doorgaans aantreft in de aan haar gewijde klassieke historische verhandelingen of in de gedenkschriften van haar voormannen.

Burgerlijke hervormingspolitiek is 't wat de SDAP bedreven heeft, alle legenden ten spijt; als burgerlijke hervormingsbeweging heeft zij zich ook dan en daar aangediend, waar zij de *s c h i j n* heeft gewekt van iets anders te zijn, namelijk in haar beginselprograms. Haar laatste, van 1937, is welbeschouwd niet minder burgerlijk dan het eerste van de PvdA. Haar tweede, van 1912, poogt veel nadrukkelijker de schijn te handhaven, die de samenstellers van het program van 1937 grotendeels en zonder zich lang te bedenken hebben laten vallen. Het is die schijn, die Saks omtrent het ontwerpprogram van 1912 al heeft doen opmerken, dat zijn eerste indruk ervan 'niet ongunstig' was. Het is de achter die schijn verborgen werkelijkheid, die hem terstond daarna heeft laten konstateren, dat de volgende indruk, bij de herlezing, 'niet gunstig' was 12). In het stuk van zijn hand waarin deze opmerkingen kunnen worden aangetroffen heeft hij dan al eerder vastgesteld, dat de SDAP zich 'onder het vaandel van het liberale verval' bevindt 13). Na een spitsvondige analyse karakteriseert hij de programtekst als 'vrij slap en vrij verward' 14).

Het aldus gewraakte program 15) verving het eerste van 1894, dat nog in ieder opzicht de toenmalige zwakte der beweging weerspiegelde. Saks heeft het in een ander opstel 'een beeld der jeugd' genoemd, 'voor zover het zijn kracht in overdrevenheid en zijn goede intenties in onbeholpenheid vertolkt' 16). Hij heeft er niet minder de theoretische zwakte van blootgelegd dan van de latere. Hij heeft erop gewezen, dat men in dat oorspronkelijke program, 'temidden van zeer onbeholpen geformuleerde marxistische voorstellingen, te doen had met die speciale uitdrukkingen, waarmee burgerlijke of half-burgerlijke schrijvers zich de "dienst" bewijzen de economische werkelijkheid te vervlakken, te vervagen, zo niet te verbloemen of te verdraaien' 17). Hij heeft niet nagelaten de vinger te leggen op de gebrekkigheid van het geheel.

Maar wat volgens Saks naast deze algemene gebrekkigheid opvalt, is de bijzondere onberispelijkheid van die passages die betrekking hebben op de destijds bij uitstek actuele en principiële kwestie der parlementaire actie. Hij heeft het 'kenmerkend' genoemd 'voor de zeer bijzondere omstandigheden waaronder de SDAP als zelfstandige parlementaire partij ontstond', dat de parlementaire taktiek scherp uiteengezet wordt in het program van die partij, die 'in het volgen van deze taktiek voornamelijk haar bestaansreden kon zoeken' 18). Men kon, zo gaat hij verder, 'de algemene eisen der praktijk scherp en juist... formuleren omdat zij jarenlang het voorwerp van onderzoek en discussie hadden uitgemaakt', men faalde op het punt van de theorie 'omdat eigen onderzoek, zowel als onderlinge discussie hier tot dusver hadden ontbroken'. En, voegen wij hieraan toe, indien - wat het geval schijnt - met het woord 'theorie' niets minder dan socialistische theorie bedoeld wordt, wel ontbreken moesten, gezien de maatschappelijke verhoudingen in Nederland op 't eind van de vorige eeuw. Niet die bevrijding der arbeidersklasse was aan de orde, die slechts het werk van de arbeiders zélf kan zijn, maar hun burgerlijke emancipatie, vóór hen en in hun naam te verwezenlijken door een partij, die zich weliswaar voor 'socialistisch' hield, maar vanwege de historische taak die zij zich stelde niet méér dan een radikaal-demokratische burgerlijke hervormingspartij kon zijn 19).

Van deze burgerlijke hervormingspartij, in 1894 door de "twaalf apostelen" gesticht, loopt een ononderbroken lijn naar de PvdA, na de tweede wereldoorlog mede door het optreden van vijftig predikanten in het leven geroepen. Deze dominees drongen erop aan, dat 'de toekomst van het socialisme niet zou worden opgeofferd aan het verleden van de arbeidersbeweging' 20). Met andere woorden: zij - en bepaald niet zij alleen - meenden, dat de 'onder de naam van socialisme bedreven burgerlijke hervormingspolitiek' het meest gediend was door af te zien van de vroegere proletarische schijn. Het was geen nieuw geluid. Men had het ook vóór de oorlog al in de SDAP vernomen uit de mond van hen bijvoorbeeld, die de stoot gaven tot het herziene partijprogram van 1937. Toen, noch later, kwam dat neer op het 'afzagen van socialistische wortels', om de eenvoudige reden dat men geen wortels af kan zagen die uitsluitend in de verbeelding en niet in werkelijkheid bestaan.

Aan te tonen, dat het zogenaamde 'socialisme' der sociaaldemokratie - vooralsnog dan wel niet méér door proletarische schijn omgeven - inderdaad op niets anders dan de verbeelding berust, daarin bestaat de wezenlijke kritiek op deze beweging, die wij dáárom een wezenlijke kritiek noemen, omdat zij de sociaaldemokratie herleidt tot wat zij werke-

lijk is. Het is niet deze kritiek die het Sociaal-Demokratisch Centrum in de jaren '50 op handel en wandel der PvdA uitoefent. Immers het poogt niet duidelijk te maken wat of die partij nu eigenlijk is, maar wat zij naar het oordeel van het SDC zou moeten zijn. Het verklaart de politiek van de PvdA niet uit haar burgerlijk karakter, het veroordeelt die politiek; het veroordeelt haar standpunten als zijnde niet in overeenstemming met het socialistisch karakter, dat het ten onrechte aan die partij toeschrijft. Als prof. Banning in zijn brochure *Ons Socialisme* van de 'klassenstrijdmythe' spreekt (op blz. 22), dan noemt Sam de Wolff dat - in de rede waarmee hij als voorlopig voorzitter het stichtingskongres van het Sociaal-Demokratisch Centrum opent - 'een schandstuk' 21). Hij noemt het niet: een volstrekt logische uitspraak voor de vertegenwoordiger van een burgerlijke partij in de gegeven sociaal-politieke konstellatie. Hij bestrijdt Banning niet als een typisch vertegenwoordiger van het intellectuele burgerdom, hij bestrijdt hem alsof hij een miserabel soort 'socialist' zou zijn. Het voorval, dat zich afspeelt bij het eerste openbare optreden van het SDC, is tekenend voor heel het verdere bestaan daarvan.

Het Sociaal-Demokratisch Centrum heeft de PvdA niet als een burgerlijke partij begrepen, nauwkeuriger gezegd: als een burgerlijke partij die op het punt stond de door haar nagestreefde hervorming te voltooien. Het SDC heeft evenmin begrepen hoezeer die partij zich bedreigd moest voelen door een groep, die dagelijks begrippen hanteerde, een taal bezigde, maatstaven aanlegde en naar buiten trad op de manier zoals die burgerlijke hervormingspartij dat deed toen de beoogde hervorming nog 'het heilig ideaal' was, dat wil zeggen ver in het verschiët lag. Het SDC vond, dat de PvdA dat óók zou moeten doen. Dáárvóór streed het. Het besepte niet, dat het - om het te zeggen met de woorden van Saks die we als motto kozen - in de partij waarbij het was aangesloten niet winnen kóm, omdat de historische ontwikkeling van die partij vanzelfsprekend niet kon worden teruggedraaid.

Het SDC was een anachronisme. Het vertegenwoordigde het verleden van de sociaaldemocratie, wilde dat althans vertegenwoordigen, binnen een hedendaagse sociaaldemocratische partij, die onder de druk van de maatschappelijke noodzakelijkheid stap voor stap de 'socialistische' schijn voor de radikaal-burgerlijke realiteit had laten varen. Het zag zich omringd door een samenleving waarin de arbeiders, uitzonderingen daargelaten, niet langer onder de ideologische vaan van de een of andere partij streden en waarin de toekomst door de steeds meer zelfstandig handelende werkende klasse werd vertegenwoordigd. Wat 't SDC een 'socialistische strijd in meer radikale zin' noemde 22), was - aldus een der uitkomsten van de w e z e n - l i j k e kritiek - de voorbije p o l i t i e k e worsteling voor de voltooiing van de burgerlijke democratie. De verwachting dat deze, binnen het milieu van de traditionele o u d e arbeidersbeweging zou herleven kon niet anders dan een illusie worden genoemd in een tijdvak, waarin niet de arbeidersbeweging een stempel op de gebeurtenissen drukte, maar de beweging van de arbeiders, die voor hun maatschappelijke belangen strijden, in plaats van voor idealen. Daar ligt dan de reden, dat, zoals Van Tijn heeft gekonstateerd, 'het SDC zich niet ontwikkeld heeft zoals zijn initiatiefnemers hadden gehoopt'.

Aan het slot van zijn fragmentarische notities schrijft Van Tijn, dat het optreden van de PvdA-kopstukken tegen het Sociaal-Demokratisch Centrum 'te verstaan (is) als een onbedoeld eresaluut aan de potentiële kracht van de door het SDC verkondigde ideeën'. Onze zienswijze komt hierop neer, dat

de ideeën die 't Centrum in kwestie heeft verkondigd, zich niet minder geblameerd hebben dan welke idee in de geschiedenis ook. De poverheid van die ideeën is het juist geweest, dat zij als politiek idee verbreed werden op een tijdstip dat de maatschappelijke verhoudingen waaraan zij hun ontstaan hadden te danken ingrijpend waren gewijzigd. De tegenstellingen die de huidige samenleving kenmerken zijn niet langer van politieke aard, zoals in de lang vervlogen dagen dat parlementaire aktie in naam van een onterechte klasse een gebiedende en onontkoombare maatschappelijke noodzaak vormde. Ze hebben een direkter karakter. Madat de politieke onderdrukking van de arbeiders eenmaal was opgeheven trad hun economische onderdrukking scherper op de voorgrond. Het konflikt tussen de kopers en de verkopers van arbeidskracht werd het belangrijkste konflikt in de huidige maatschappij. Het gevolg was dat oude strijdvormen en gedachten stierven, nieuwe strijdvormen en opvattingen zich ontwikkelden. Aan wie dáárvóór - voor die nieuwe strijdvormen en zienswijzen - oog had, kon vervolgens de wezenlijke betekenis der sociaaldemokratie moeilijk meer ontgaan. Hij kon niet anders dan haar de werkelijke plaats geven die haar in de geschiedenis toekomt, hij moest tegelijkertijd wel de poverheid doorzien van een kritiek, die de sociaaldemokratie een sociaaldemokratische maatstaf aanlegt inplaats van haar vanuit de historische werkelijkheid te beoordelen; die niet van de kapitalistische verhoudingen uitgaat, doch van een sociaal-politiek ideaal.

Om dát soort van kritiek gaat het, hebben we gezien, zowel in het zojuist besproken opstel van prof. Van Tijn als in de gehele bundel waarin dat is opgenomen, een bundel die niet voor niets *Het verbleekte ideaal* is genoemd. De titel van dat boekje laat aanstonds al vermoeden, waar de z.g. 'linkse' kritiek der respektievelijke auteurs op neerkomt. De inhoud maakt de lezer niet wijzer omtrent hetgeen de sociaaldemokratie is. De stromingen die aan het woord komen dan wel besproken worden munten meer uit door een moreel oordeel dan door kritische analyse. Er wordt niet verklard waarom of waardoor de sociaaldemokratie zich zo ontwikkelde als zij gedaan heeft en haar funktie in de maatschappij blijft onbelicht.

- 1) De eerste vijf afleveringen van deze serie zijn respektievelijk verschenen in "Daad en Gedachte" van januari, februari, april, mei en juni van dit jaar. In 't meinummer werd abusievelijk vermeld, dat de derde aflevering in maart verscheen.
- 2) Aan het eerste SDC uit de jaren '46 en '47, dat wordt genoemd in de - in ons meinummer besproken - bijdrage van Luuk Wijmans, is in de bundel géén afzonderlijk hoofdstuk gewijd.
- 3) Dat de socialisatie alleen maar 'soms' moest plaatsvinden was iets, dat in 1952 o.a. te kennen werd gegeven door de latere fraktievoorzitter drs. J.M. den Uyl, toendertijd directeur van de Wiardi Beckman Stichting, toen hij een toelichting gaf op het mede onder zijn invloed tot stand gekomen 'plan' dat *De weg naar vrijheid, een socialistisch perspectief* werd genoemd. Wijlen Sam de Wolff, die een vooraanstaand figuur in het eerste SDC was geweest en een vooraanstaand figuur in het latere SDC zou worden, kritiseerde de opvattingen van Den Uyl in de hierboven weergegeven, dus niet principiële, zin in *De Groene Amsterdammer* van 2 februari 1952.

- 4) J. Saks, *Legendevorming IV*, "De Nieuwe Weg", 6e jrg. nr. 2, blz. 46.
- 5) Mededeling van Igor Cornelissen, *Van Zwolle tot Brest-Litowsk - Onstuimige herinneringen*, blz. 135.
- 6) Men zie de door F.v.d. Goes, J. de Kadt en P.J. Schmidt gepubliceerde brochure *Actie of scheuring?, een woord van verweer door de redacteuren van "De Fakkel"*, blz. 4.
- 7) J. Saks, *Legendevorming IV*, als voren blz. 44.
- 8) *Het verbleekte ideaal*, blz. 74.
- 9) Prof. dr. W. Banning, *Ons socialisme, de Partij van de Arbeid in Nederland*, Amsterdam 1954, blz. 60 en 61.
- 10) Banning in zijn openingsrede in het oprichtingskongres van de PvdA, geciteerd uit: dr. H.M. Ruitenbeek, *Het ontstaan van de Partij van de Arbeid*, blz. 215.
- 11) F.v.d.Goes in *De Nieuwe Tijd*, jrg. 1912, blz. 558.
- 12) J. Saks, *Programbeschouwingen*, "De Nieuwe Tijd", jrg. 1912, blz. 182.
- 13) Idem, blz. 73.
- 14) Idem, blz. 199.
- 15) Het ontwerp waarin Saks 't ontleedmes zette werd op het Leidse kongres der SDAP aanvaard; een door Saks ingediend ontwerp werd door de programkommissie 'ongeschikt' bevonden.
- 16) J. Saks, *Het Beginselprogramma der S.D.P.*, "De Nieuwe Tijd", jrg. 1910, blz. 289. - Dat wij voor Saks' kritiek op het eerste program der SDAP teruggrijpen op een artikel dat over het program van de SDP gaat, komt hierdoor dat het program van de SDAP ongewijzigd door de SPD is overgenomen. Saks bekritiseert in zijn stuk een program, waarop twee partijen zich tegelijkertijd beriepen, de jongste daarbij echter aan de oudste verweet, dat zij zich er weinig aan gelegen liet liggen.
- 17) J. Saks, *Het beginselprogramma der S.D.P.*, als voren blz. 354.
- 18) Idem, blz. 359.
- 19) We verwijzen naar de brochure *Was de sociaaldemokratie ooit socialistisch?*, die een aantal jaren geleden door de groep 'Daad en Gedachte' werd uitgegeven. In die brochure wordt het burgerlijke wezen der sociaaldemokratie aangetoond aan de hand van de praktijk. Uit het voorafgaande heeft men kunnen zien, dat de praktijk niet zonder konsekwenties was voor de sociaaldemokratische theorie.
- 20) Wij citeren uit de brief die vijftig predikanten aan 't voorlopig bestuur van de na de bevrijding aanvankelijk wederom opgerichte SDAP zonden. De brief is integraal afgedrukt in Ruitenbeek, *Het ontstaan van de PvdA*; aldaar blz. 263.
- 21) Mededeling van Martin van Amerongen in *Vrij Nederland* van 16 september 1978.
- 22) Zie Th. van Tijn, *De koude oorlog in de PvdA*, "Het verbleekte ideaal", blz. 70.

=====

B E S T A A T D E K A N S , D A T D E J O R D A A N O P S T A N D

Z I C H Z A L G A A N H E R H A L E N ?

Levert de voortdurende aantasting van 't levenspeil van de arbeidende klasse en van de zwakste groepen in de samenleving, waarvan sprake is sinds het optreden van het huidige kabinet, het gevaar op, dat regeerders en bezittenden op een gegeven moment gekonfronteerd zullen worden met onvangrijke en gewelddadige akties, zoals bijvoorbeeld de Jordaanopstand van vijftig jaar geleden? Ziedaar de vraag die gesteld en beantwoord wordt in twee verschillende rapporten, het ene opgesteld door het Sociaal en Cultureel Planbureau, het andere door een uit vier personen bestaande ambtelijke werkgroep van het departement van sociale zaken.

Het blote feit alleen, dat beide rapporten bestaân, vormt naar onze mening een aanwijzing, dat de heersende klasse en haar regeerders, druk doende de gevolgen van de economische crisis op de arbeiders af te wentelen, zich bepaald wel rekenschap geven van wat zij doen, best weten wat de door hen getroffen maatregelen voor de slachtoffers ervan betekenen, zich daar echter niets van aantrekken en alleen maar graag willen weten hoe strak de boog nog kan worden gespannen, hoe lang de kruik nog te water kan gaan eer zij breekt.

In het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau leest men:

"Werklozen en arbeidsongeschikten vormen geen revolutionair element in de samenleving. Ze zijn natuurlijk wel ontevreden, maar dat gaat niet samen met een toegenomen belangstelling voor politiek, integendeel."

In het rapport van de ambtelijke werkgroep staat:

"De kans moet betrekkelijk klein worden geacht, dat er een massaal protest van mensen zonder een betaalde baan zal ontstaan."

Beide antwoorden lijken op het eerste gezicht tamelijk geruststellend voor lieden als staatssecretaris De Graaf of de heer Duisenberg, de 'socialistische' president van de Nederlandse Bank, wiens 'socialisme' zoals bekend daarin bestaat, dat hij de maatschappelijk minst bedeeden nóg steviger wil aanpakken dan deze arbeidersvijandige overheid reeds doet of van plan is. Beide antwoorden schijnen ook een direkte weerlegging te vormen van het somber-dreigende beeld, ooit door het Kamerlid Marcel van Dam in een onzer weekbladen geschetst toen hij zich bezig hield met de vraag of 'Jan Splinter' in staat was 'de winter' te overleven die premier Lubbers in het vooruitzicht had gesteld.

Hieraan moet echter terstond worden toegevoegd, dat de werkgroep van departementsambtenaren zich toch ietwat minder optimistisch heeft getoond dan het Sociaal en Cultureel Planbureau en bepaalde reserves maakt. De ambtenaren spreken namelijk nadrukkelijk van

"een ogenschijnlijke maatschappelijke rust"

en zij voegen daaraan vervolgens toe, dat

"het witblijven van gewelddadig verzet kan worden toegeschre-

ven aan het verschijnsel dat berusting thans de meest voorkomende manier is waarop mensen zonder baan op hun situatie reageren. ...Er moet rekening mee worden gehouden dat frustraties van mensen zonder betaalde baan zullen toenemen, naarmate zij hun inkomensniveau meer bedreigd zien, en minder overtuigd zijn dat in het regeringsbeleid met hun belangen rekening wordt gehouden.... Berustende mensen zouden dan wel eens heel anders zich kunnen gaan gedragen... Berusting kan dan omslaan in apathie, maar het is ook mogelijk, dat deze mensen het niet langer pikken."

Met andere woorden: de ambtelijke werkgroep verschilt voor wat de situatie van nu betreft, niet zo heel veel van mening met het genoemde planbureau, maar maakt zich voor wat de naaste toekomst betreft toch wel enige zorgen. Alvorens daar nader op in te gaan willen wij hier de aandacht vestigen op een naar onze mening hoogst opmerkelijke en karakteristieke passage uit het rapport van de vier ambtenaren.

Deze wijzen er namelijk op, dat in het nauw gedreven werklozen nu al hun toevlucht nemen tot illegale of half-illegale methoden zoals bijvoorbeeld het grijs- of zwart-werken en het verzwijgen van neven-inkomsten. De ambtenaren pleiten ervoor dit soort van fraude maar niet al te hard te bestrijden en door de vingers te zien, dan wel te doen of haar neus bloedt. Want, zo redeneren zij in hun rapport, dergelijke illegale activiteiten hebben een dempende werking op het ontstaan van kollektief verzet. Het opmerkelijke van een dergelijk advies is hierin gelegen, dat ambtenaren, dat wil zeggen lieden die beroepshalve volstrekt gebonden zijn aan het handhaven der bestaande wetten, hier een pleidooi voeren om het met sommige wetten niet al te nauw te nemen. Het feit is volstrekt vergelijkbaar met een bepaald gebaar van de Britse premier, mevrouw Thatcher. Vanaf het moment dat zij aan de regering kwam is 't door haar gepresideerde kabinet uit alle macht erop uit geweest bepaalde vormen van 'posten' tijdens stakingen te keren, iets overigens wat voorafgaande kabinetten, zowel van Labour als van haar eigen partij, tevergeefs hadden gepoogd. De regering-Thatcher slaagde erin een wet door het parlement te slepen, die het zogenaamde 'secondaire posten' - d.w.z. het posten bij andere bedrijven dan het eigene - verbood. Wanneer het gebeurde, aldus de bepalingen, dan diende het daarmee benadeelde bedrijf de 'secondaire posten' dan wel hun bond terstond voor de rechter te slepen. Maar toen zich dit voorjaar dat 'secondaire posten' op grote schaal voordeed, toen werd de Britse rechter niet ingeschakeld. Men zag het door de vingers. En toen het spoorwegpersoneel looneisen stelde, die volstrekt in strijd waren met de richtlijnen van het kabinet, toen schreef mevrouw Thatcher een brief aan de direktie van de staatsspoorwegen met de wens dat men die eisen toch maar moest inwilligen om een massale staking van de spoorjongens, naast de reeds aan de gang zijnde mijnwerkersstaking te voorkomen 1).

- 1) De brief werd in handen gespeeld van het Britse dagblad *Daily Mirror* en tot grote woede van mevrouw Thatcher in deze krant gepubliceerd. Andere Britse kranten zoals *The Times* en *The Guardian* hebben vervolgens ook van de brief melding gemaakt. De oppositie stelde er vragen over in het parlement. Mevrouw Thatcher kon, al haar boosheid ten spijt, het bestaan van de brief niet loochenen.

Wat het standpunt van de Nederlandse ambtenaren aangaat, het laat zomin als de praktijk van mevrouw Thatcher ook maar iets aan duidelijkheid te wensen over. Wetten zijn een uitstekend middel om de arbeidende klasse onder de duim te houden, maar zodra dat middel erger dreigt te worden dan de kwaal kan men er maar beter van afzien.

Wat te zeggen overigens van de mening, die vooral in het rapport van het planbureau zo sterk naar voren is gekomen, dat werklozen 'geen revolutionair element' in de samenleving vormen en dat dit o.a. zou blijken uit hun niet toegenomen, doch eerder afgenomen belangstelling voor politiek? Het planbureau, aldus onze mening, huldigt de wijdverbreide dwaling, dat verzet van de arbeidende klasse (werkloze arbeiders zijn óók arbeiders en maken deel van deze klasse uit) een *p o l i t i e k e* zaak zou zijn. Politiek interesse ofwel politieke activiteit veronderstelt een geheel andere positie in de maatschappij dan door de uitgebuite klasse wordt ingenomen. Zij, die uitgebuite klasse, strijdt niet voor politieke idealen, maar voor haar belangen, die met de belangen van alle overige klassen in de samenleving in strijd zijn. En afgezien daarvan: hoe kan men belangstelling voor het politieke bedrijf verwachten van mensen, die niets anders zien dan dat de politieke bedrijvigheid tegen hen gericht is? Verre ervan, dat de geringe politieke belangstelling van werkloze (en werkende) arbeiders een teken van hun berusting zou zijn is eerder het omgekeerde het geval: zolang die arbeiders geïmponeerd zijn door de politiek hebben zij minder oog voor hun (klasse) belangen en kan de heersende klasse - om een woord van Colijn te gebruiken - gerust gaan slapen. Hoe groter daarentegen hun politieke onverschilligheid, des te gereeder de kans op een explosie. Met enig 'revolutionair' streven staat dat in een volstrekt ander verband dan door het planbureau wordt verondersteld. De arbeiders komen bepaald niet in verzet of in opstand omdat zij 'revolutionair' zijn. Ze verzetten zich omdat hun belangen hun daartoe noodzaken, omdat het water hun tot de lippen stijgt. Dat *v e r z e t* heeft, dóórdat het om *a r b e i d e r s* - verzet gaat, een revolutionaire betekenis. Maar degenen die het plegen zijn zich wellicht het minst daarvan bewust.

In een kommentaar op beide rapporten heeft het liberale dagblad *NRC/Handelsblad* er op gewezen, dat 'de stabiliteit van onze samenleving waarschijnlijk méér bedreigd wordt door afnemend vertrouwen in de politiek' dan door wat anders. Dat getuigt van grotere werkelijkheidszin dan een geruststellende konklusie die uit de afwezigheid van politieke belangstelling wordt getrokken. Het is bepaald niet zo zeker, dat 'de regering nog geen hulptroepen achter de hand behoeft te houden om een herhaling van het Jordaan-'oproer' de kop in te drukken, zegt de liberale krant naar aanleiding van het ambtenarenrapport. Anders gezegd: de kans op een herhaling van de Jordaanopstand bestáát.

In Engeland is die kans al werkelijkheid geworden toen twee jaar geleden in diverse armoewijken in Britse steden de vlam in de pan sloeg. De Britse regering houdt met de reële mogelijkheid van een dergelijke opstand óók rekening bij ieder arbeidsconflict. Ze mag de anti-stakingswetgeving op zo'n moment buiten gebruik stellen, wat ze wel doet is: kolossale eenheden van de politiemacht mobiliseren. De politie handhaaft daar niet langer de (arbeidersvijandige) wet, de politie (als arbeidersvijandige macht) vervangt die wet. Ons komt het volstrekt niet ondenkbaar voor, dat we ook in Nederland van een dergelijke ontwikkeling getuige zullen zijn. We beschouwen het allerminst als toevallig, zien het integendeel in nauw verband met

't feit dat de overheid zich voor de stemming onder de werklozen interesseert, dat er ook stemmen opgaan, die voor een reorganisatie van de politie pleiten.

"De interventiestaat eist een andere politie dan de liberale rechtsstaat",

betoogde onlangs de directeur van de Nederlandse Politie Akademie in een artikel op de 'Opinie'-pagina van de *NRC*. Wat voor geleerd betoog hij ook mag hebben opgezet, voor arbeiders is dat duidelijke taal. Ze beseffen om wat voor interventie (van de politie) het gaat bij wat voor gelegenheden. Als arbeiders in verzet komen, dan moet er behoorlijk op ingehakt kunnen worden.

=====

DE GIFMENGERS VAN NEDERLAND

Wij hebben er al meer over geschreven, dat veel grote bedrijven in de jaren vijftig en zestig geweldige winsten hebben kunnen maken door duizenden tonnen gif illegaal te storten. Lekkerkerk, Gouderak, Stadskanaal, de Volgermeerpolder, Utrecht, Twente en ga zo maar door. Vele honderden gifplaatsen zijn al bekend en bijna dagelijks worden er nog nieuwe gevonden. Bedrijven als Philips Duphar, Shell, Akzo en vele anderen hebben hun sporen in het vergiftigen van de Nederlandse bodem dik verdiend. En jhr. mr. A.A. Loudon mag dan als gastcolumnist in *De Volkskrant* verklaren, dat hij verbaasd is, dat het geheugen van de mensen zo kort is, omdat ze - nu het een ietsje beter gaat - de lastenverlichting voor het bedrijfsleven niet meer nodig vinden, zelf is hij blijkbaar vergeten, dat ook het bedrijf waar hij voorzitter van de Raad van Bestuur is (AKZO) zowat heel de bodem van Twente heeft vergiftigd.

In Gouderak was de Zellingwijk geheel volgestopt met gif dat afkomstig was van Shell. De huizen aldaar zijn al gedeeltelijk gesloopt. De sanering zal zo'n slordige 110 miljoen gulden gaan kosten. De overheid heeft nu een procedure tegen Shell aangespannen. Zij wil de saneringskosten op dat bedrijf verhalen.

Een jorunalist van *Het Vrije Volk* en één van *De Volkskrant* hadden onafhankelijk van elkaar het ministerie gevraagd om het verweer van Shell. De journalisten deden een beroep op de *Wet Openbaarheid van Bestuur*. Minister Winsemius wilde 't verzoek inwilligen, maar Shell spande een schorsingsprocedure aan bij de Raad van State. Shell betoogde dat het concern er op heeft vertrouwd dat zijn bedrijfsgegevens niet openbaar gemaakt worden. Anders zou de maatschappij in haar verdedigingsmogelijkheden worden beperkt.

Ondanks dat er in het verweer van Shell, volgens het ministerie, van vertrouwelijke gegevens geen sprake is, werd het bedrijf toch in het gelijk gesteld.

Niet alleen jhr. Loudon van Akzo, maar alle ondernemers zijn brutaal als de beul als het er om gaat de lasten van hun misdadige gifmengerspraktijken af te wentelen op de schouders van de minst draagkrachtigen, want uiteindelijk zullen die voor de kosten opdraaien.